

IFJÚSÁGKUTATÁS 2016 – CSENDES, CÉLTALAN, OTTHONÜLŐ KONZERVATÍV IFJÚSÁG?

2018-ban két kötet is megjelent egymástól függetlenül a 2016-os ifjúságkutatás adatbázisát elemezve. Mindkét kötet 13-14 tanulmányt tartalmaz, témaköreikben is hasonlóak, a magyar fiatalok demográfiai viszonyait, képzettségét, foglalkoztatási helyzetét, kulturális és médiafogyasztását, identitását és önképét járják körül.

Az ezredfordulón induló ifjúságkutatás története jól szemlélteti, hogyan vált fontos tényezőből mellékszereplővé a magyar fiatalság. 2000-ben az akkori Ifjúsági és Sportminisztérium alapította a Nemzeti Ifjúságkutató Intézetet, ahol elindult a nagymintás ifjúságkutatási program. A kutatás lebonyolításában több kutatóműhely is részt vett, az adatfelvételt a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) végezte. A nagymintás adatfelvétel négyévente ismétlődött meg, de idővel elkopott mögüle mind a minisztérium, mind a kutatóintézet. 2012-ben állami megrendelés hiányában piaci forrásokból készült el a vizsgálat. 2016-ban a Társadalomkutató Kft. 2016 mellett 2020-ra is elnyerte a lehetőséget a kutatás folytatására. Ugyanakkor a 2016-os adatfelvétel volt az első, amikor uniós forrásokból finanszírozott kutatás adatbázisa nem volt elérhető. 2018-ig nem sikerült hozzáférni az adatokhoz, sem hivatalos elemzés nem került napvilágra. Így történhetett, hogy 2018-ban egyszerre két, egy hivatalos és egy nem hivatalos kötet is megjelent ugyanazt az adatbázist elemezve.

A két kötet másféle szemlélettel és narratívával közeledik a témához. Jelen recenzió arra az izgalmas feladatra vállalkozik, hogy a kötetekben szereplő információkból valamilyen egységes képet nyerjen, rámutatva a két kötetben szereplő ellentmondásokra és hiányosságokra is.

Habár a két kötet ugyanazt az adatbázist elemzi, a hasonló témakörökben mégis vannak alapvető és kisebb különbségek köztük. A legmarkánsabb különbség, hogy a hivatalos kötet nemcsak a 8000 magyarországi fiatal adatait elemzi, hanem a határon túli fiatalok többesreprezentatív mintáját is, ami a MOZAIK 2001 kutatás egyfajta ismétlésének tekinthető. A *Margón kívül* pedig, bár csak a magyarországi adatokat elemzi, ahol erre vannak nemzetközi adatok, ott megpróbálja európai kontextusba helyezni az eredményeket. Mégis, az olvasónak hiányérzete marad a köteteket elolvasva. A határon túli magyar fiatalokról nagyon töredékes képet kaphatunk, hiszen hiányzik az a kontextus, amiben élnek, nincsenek adatok a román, szerb, szlovák és ukrán fiatalokról, amivel össze lehetne hasonlítani. Még nagyobb hiányosságnak tűnik, hogy a magyarországi fiatalok mintájából hiányoznak a külföldön élő, tanuló vagy dolgozó fiatalok. A 15–29

évesek mintegy 1 600 000-es populációjából a becslések és külföldi statisztikák alapján minimum 300 ezer kint lévő fiatal hiánya nemcsak azt eredményezi, hogy a magyar fiatalok ötöde nem került be a mintába, de az eredményeket is meglehetősen torzítja. Hiszen ezzel éppen a legaktívabb és legmobilabb csoport tűnt el a kutatók szeme elől, így az eredmények értelmezése gyakran félrevisz, különösen, mikor a korábbi adatokkal összevetve trendeket vázolnak fel.

A mintabeli hiányosságokon túl más módszertani problémák is adódnak. Az ifjúságkutatás hányattatott előélete is hozzájárult ahhoz, hogy sok kérdés nem változatlan módon van feltéve, így az időbeli összehasonlítás igencsak megnehezül (például az iskolázottságot érintő kérdéseknél). Van, amikor a kérdések nincsenek megfelelően megfogalmazva, például a szubjektív helyzetérzékelés esetén a mikro- és makroszintek keveredése miatt nem lehet mindig összevetni az egyéni élethelyzetet és a szubjektív véleményeket. Ugyanakkor a tényadatok terén is van probléma. A fiatalok foglalkoztatási helyzetét tekintve – ahogy azt a *Margón kívül* kötetben Krémer Balázs és társainak tanulmánya bemutatja – a KSH adataihoz viszonyítva az Ifjúság 2016 adatbázis meglehetősen torz képet ad. Mindkét kötet pozitívuma viszont, hogy komoly szakirodalmi alapot ad az elemzések mellé.

A fiatalok demográfiai jellemzőiről mind a két kötetben alapos és mély tanulmányt olvashat az olvasó. A fő megállapítások mindkét tanulmányban: a fiatalok létszáma csökken, a legfiatalabbak esetén drámai mértékben. 2010 után a házasságkötések száma növekedő tendenciát mutat, és a 2011-es mélypont után folyamatosan nő a teljes termékenységi arányszám (1,23-ról 1,5-re), ugyanakkor mindkét tanulmány óvatosan fogalmaz, egyelőre nem beszélhetünk trendfordulóról, de a növekedés így is figyelemre méltó. Ugyanakkor az elsöre örvendetesnek tűnő eredmények a mélyebb elemzés után már nem tűnnek olyan pozitívnak. A házasságkötés és gyerekvállalás ugyanis hazánkban – az európai tendenciáktól eltérően – éppen a hátrányos helyzetű, észak-keleti és észak-alföldi régiókban és a fiatalabb korosztály körében növekedett. Így a házasságok növekedése mögött nemcsak a korábban elhalasztott házasságok pótlása állhat, ahogyan a KSH magyarázza a jelenséget, hanem a biztonságra törekvés is. Ahogyan Gregor Anikó fogalmaz Somlai Pétert idézve: „a familizmus mint társadalmi állapot olyan helyzetet ír le, amelyben az általános bizalmi szint alacsony, a családi kapcsolatok jelentik a bizalmi erőforrásokat a társadalomban. Ehhez köthető az a jelenség, amely során válságok és nehézségek idején a családi, rokonsági kapcsolatok különösen fontossá válnak, mert felértékelődik az erőforrás jellegük.” Makay Zsuzsanna és Domokos Tamás is kiemeli, hogy a nők körében, akik 16 éves korukig befejezték az iskolát, már 90 százalék él párkapcsolatban. A még tanulók esetén viszont ez az arány csak 30 százalék. A gyerekekkel rendelkező 15–29 évesek 29 százalékának nincs nyolc osztálynál magasabb végzettsége, Közülük is a nem tanuló lányok átlagos gyerekszámát 1,2, a fiúkét 0,7. Úgy tűnik a hátrányos helyzetű

lányok számára az anyává válás a felnőtté válás egyetlen járható útja. A *Margón kívül* kötetben Széll Krisztián és Nagy Ádám tanulmányából pedig az derül ki, hogy a munkaerőpiacról és tanulásból egyaránt kiszoruló alacsony végzettségű fiatalok hét tizede nő! Ahogyan Gregor Anikó kihangsúlyozza, ezek a mintázatok azért is különösen aggasztóak a fiatal lányok esetén, mert ez tovább növeli a társadalmi kockázatokat az életükben.

A fiatalok körében az aktivitás növekedett, az inaktívak, munkanélküliek aránya csökkent 2012-höz képest. A két kötet jellemzően másképpen értelmezi az adatokat. Míg a *Magyar fiatalok a Kárpát-medencében* című kötet ezt a folyamatot pozitív eredménynek tekinti, addig a *Margón kívül* szerzői érzékeltetik, hogy a fiatalok magasabb aktivitása együtt jár a továbbtanulási elképzelések és a tanulási tevékenységek csökkenésével, így ez a folyamat – a 21. századi folyamatos képzési igények tükrében – inkább tekinthető visszalépésnek. Az aktivitási arány növekedését meglehetősen árnyalja, hogy a magyar fiatalok vagy tanulnak (35%), vagy dolgoznak (48%), de nagyon ritka azok aránya, akik munka mellett tanulnak, vagy részmunkaidőben dolgoznának (3 és 2%). Ez is egy meglehetősen tradicionális és nem modern társadalmat vetít elénk. A fiatalok hat-hat százaléka nevel gyereket, vagy se nem tanul, se nem dolgozik. A fiatalok társadalmának konzervativizmusát mutatja az is, ahogy azt Szanyi F. Leonóra és Susánszky Pál tanulmánya mutatja, hogy a gyermeknevelés szinte kizárólag a fiatal nők reszortja, nem jellemző, hogy a fiatal férfiak otthon maradnának a gyerekükkel.

Kétségtelenül a legmeghökentőbb a Századvég kutatói által a hivatalos kötetben jegyzett tanulmány, ami a fiatalok mobilitását vizsgálja. Egy különösképpen nem kifejtett lineáris regresszióelemzésen alapuló útelemzés révén jutnak arra a meglepő eredményre, hogy „a fiatalok végső foglalkozási pozíciójáért nem valamely szülő által elért pozíció, sokkal inkább a fiatal saját teljesítménye felelős, tekintve, hogy a magyarországi összeírtak foglalkozási pozícióját leginkább saját maguk iskolai végzettsége magyarázza”. Miután módszertanilag nem fejtik ki eléggé a modelljüket, nehéz elhinni ezt az eredményt, amely ellentmond minden más hasonló célú kutatás eredményeinek, nevezetesen, hogy Magyarországon nemzetközi összehasonlításban is nagyon erősen határozza meg a fiatalok iskolai és munkaerőpiaci eredményeit a családi háttér. A szerzők mintha ezeket nem olvasták volna, egyáltalán nem reflektálnak erre a tájékozott olvasóban óhatatlanul felmerülő kontrasztra. A tanulmány második fele a migrációval foglalkozik, ahol több számszaki tévedéssel is találkozhatunk, például Ausztriában a szerzők szerint 700 000 magyar él, míg a statisztika ennek a tizedéről tud. A tanulmány záró részében viszont, ahol a megkérdezett fiatalok migrációs hajlandóságát taglalják, egyáltalán nem reflektálnak a szerzők arra a tényre, hogy a legmobilabb és legaktívabb fiatalok már kint vannak, nincsenek a mintában.

Csákö Mihály és Sík Domonkos Állampolgári szocializáció a kivándorlás árnyékában című tanulmánya a *Margón kívül* kötetben viszont magasan kiviláglik

az összes közül. Ez a tanulmány érdekes kérdéseket tesz fel, hipotéziseket állít fel, és utána a szakirodalmi elméleteket is értőn használva jutnak a szerzők több-változós elemzéssel újszerű és izgalmas megállapításokra. A szerzők nem fellisztázták a témában elérhető szakirodalmat, hanem Albert O. Hirschman klasszikus elemzéséből kiindulva azt érvényesítették hipotéziseikben és modelljükben. Példaértékűen ismertetik meg az olvasót a főkomponens analízis révén létrejött összevont változókkal és az azokból létrehozott útmodellel. A szerzők arra voltak kíváncsiak, hogy a hirschmani lojalitás, tiltakozás és kivonulás együttese, ami a demokratikus társadalmak funkcionális viselkedésmintázatának tekinthető, vajon hogyan érvényesül a fiatalok esetében. Tudnak-e élni ezekkel a stratégiákkal, és ha igen, akkor ezek következnek-e a pragmatikus tapasztalatokból, vagy eloldódnak tőle, ami az állampolgári kultúra diszfunkciójára utal. A szerzők a modelljükben a három viselkedési mintázatot jól fel tudták tárni, de az ezek mögött álló csoportok érdekes ellentmondásokat mutatnak. A fiatalok között az igazi törésvonalat az adja, hogy a fennálló társadalmi intézményeket haladástörténet keretében értelmezik-e, vagy hanyatlástörténetben. Ugyanakkor a várttól eltérően nem azok bíznak legjobban a fejlődésben, akik jobb strukturális helyzetben vannak, hanem azok, akik jól élnek, de az átlagnál kevésbé képzetek. A tiltakozás (amit a szerzők leginkább a közéleti aktivitás hiányával mértek) pedig elsősorban a kisebb intézményesített kulturális tőkével rendelkezőkre, a kisebb településeken élőkre és nőkre jellemző. A kivonulás (akiknek vannak migrációs elképzelései) ezzel szemben a családi materiális tőkével, saját humán tőkével jobban ellátotakra, a nagyobb településeken élőkre és férfiakra jellemző. A szerzők fontos megállapításra jutnak: „Amennyiben nincs kimutatható kombinációja az elégedetlenségnek és a változásba vetett hitnek, arra következtethetünk, hogy a tiltakozás funkcionális formájának a lehetőségtere beszűkült. Másrészt, amennyiben a pozitív modernizációs horizont nem releváns tapasztalatokból, hanem korlátozott racionalitású általánosításokból fakad, arra következtethetünk, hogy a lojalitás illuzórikussá válik.” Így a reflexív állampolgári kultúra csak a kivonulásban tud megnyilvánulni. A fiatalok számára az igazi választás a korlátozott reflexivitáson alapuló lojalitás és a reflexivitásból következő kivonulás alternatíváira vonatkozik. A demokratikus intézmények elvesztik utópikus potenciáljukat, és a közöny és politikai elidegenedés lesz az uralkodó.

A fiatalok reflektálatlansága és ellentmondásos véleményvilágának egyik magyarázata lehet, hogy egyre inkább a család és a média határozza meg a világképüket. Az iskola és a kultúra pedig egyre kisebb szerepet játszik ebben. Mindkét kötetben megtalálhatjuk azokat az ijesztő trendeket, miszerint a fiatalok egyre többet fogyasztanak a materiális javakból (drog, dohány, alkohol, energiaital, üdítő), és egyre többet ülnek otthon a négy fal között a képernyőt bámulva (tévé, mobiltelefon, számítógépen internetezés, videójáték), miközben a kulturális fogyasztásuk drámai mértékben csökken (színház, mozi, hangverseny, könyvtár

stb.). Mindezek tükrében a fiatalok körében meglévő (elsősorban a családdal és barátokkal való) elégedettség növekedését és magyarságtudatuk erősödését lehet ugyan pozitív jelnek látni, de a másik oldalon felsejlik egy, az erős kötelékeken alapuló törzsi társadalom képe, ahol a társadalmi tőkével (kapcsolatok, hálózat, idő, jövőkép, iskolázottság) egyre gyengébben ellátott fiatalok egyre inkább beszűkülő térben élnek, a saját tapasztalattól eltérő világok nem ismerete és ebből fakadóan a nyitottság hiánya paradox módon növeli az elégedettségüket. A nacionalizmust ráadásul leginkább a médiából áradó migrációellenes propaganda élte, a média ilyen irányú hatása minden vitán felül áll a két kötet szerzői szerint is.

A határon túli magyar fiatalokról szóló tanulmányok többsége leíró jellegű, magyarázatokat, főleg okságiakat nemigen találunk bennük. Az adatok szerint a határon túli magyarok tradicionálisabb világképpel rendelkeznek, vallásosabbak, jobban elfogadják szüleik világát, mint a magyarországi fiatalok. Érdekes eredménye a hivatalos kötetben Veres Valér és Ruff Tamás identitással foglalkozó írásának, hogy a mindig is meglévő kultúrnemzeti identitásprofil mellé bekerült a magyar állampolgárság is azokon a területeken, ahol a magyar állampolgárságot megszerezhették a határon túliak. Ilyen értelemben a magyar állampolgárság megadásának a kedvezményezettek körében tapintható hatása van a magyarságukat jellemző identitásprofiljukra. Ugyanígy, ebben a tanulmányban olvashatjuk azt az érdekes eredményt, hogy a magyarországi és határon túli magyar fiatalok fejében elkülönül a többség (magyar, határon túli magyar, román, szlovák, ukrán, szerb) és a szignifikáns mások csoportja (roma, zsidó, kínai, piréz, migráns, menekült, illegális bevándorló, muszlim). Ennek fényében sajnos átértékelhető az az elsőre pozitív eredménye a *Margón kívül* kötetben szereplő Boros László és Bozsó Helga által jegyzett tanulmánynak, miszerint a nemzeti büszkeség erőssége és az uniós csatlakozás megítélésének pozitív tartalma egyenes arányosságot mutat. A magyarságtudat és európaiság összekapcsolódása elsőre öröndetesnek tűnik, de a másik kötetben felvázolt értékstruktúra alapján úgy tűnik, hogy az európaiság a fiatalok számára inkább az ismerőst, a fehér embert jelentheti a más, ismeretlen csoportokkal szemben, sajátos módon a fiatalok fejében az európaiság megfér a zárt és kirekesztő gondolkodással.

A két kötet olvasása után is csak sporadikus képet kaphatunk a fiatalokról. Székely Levente írása vállalkozik arra, hogy összefoglaló képet adjon a mai fiatalokról. Habár a már vázolt módszertani problémák miatt is csak töredezett és hiányos képet kaphatunk, azért az így felsejlő kép még így is meglehetősen mellbevágó. Székely Levente az ifjúságkutatás terén a generációs irányzat mellett teszi le a voksát. Joggal, hiszen a magyar fiatalok a 2012-es korábbi vizsgálathoz hasonlóan, új csendes generációként viselkednek továbbra is, amely generáció legfőbb tulajdonságai a konformitás, passzivitás és bizonytalanság. Ahogyan a szerző fogalmaz: a 2010 után következő években kristályosodott ki az új csendes generáció karaktere, amelynek ízlését és fogyasztását továbbra is a globális trendek

határozzák meg, de nem akarják megdönteni a fennálló *status quót*, többségében elfogadják a szüleik eszményeit. Sok esetben hiányzik belőlük az elkötelezettség, céltalanok, amit maguk is problémaként érzékelnek nemzedékükben.

Az ifjúság ügye, ahogyan – az adatok szerint – a magyarországi és a határon túl élő magyar fiatalság is, elhalványulni látszik. Ahhoz, hogy a fiatalokról egységes és mély tudásunk lehessen, stabil ifjúságkutató háttérre, folyamatos és longitudinális elemzésre is alkalmas vizsgálatokra, mélyfúrást lehetővé tévő kvalitatív felvételekre, és a külföldön tanulók és dolgozók mintában való szerepeltetésére lenne szükség.

(Székely Levente szerkesztő: Magyar fiatalok a Kárpát-medencében – Magyar Ifjúság Kutatás 2016. Budapest: Kutatópont Kft.–ENIGMA 2001 Kiadó és Médiaszolgáltató Kft., 2018, <https://kutatopont.hu/files/2018/07/magyarfiatalok.pdf>

Nagy Ádám szerkesztő: Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016. Budapest: Exceniter Kutatóközpont, 2018, <http://mek.oszk.hu/18600/18654/18654.pdf>

Lannert Judit

szociológus, oktatáskutató